

Cossetània Edicions

ARTUR BLADÉ I DESUMVILA

Obra completa

Volum 1

CICLE DE LA TERRA NATAL I

Benissanet

*Els treballs i els dies
d'un poble de l'Ebre català*

Gent de la Ribera d'Ebre

Artesans, pagesos, rodaires...

ARTUR BLADÉ I DESUMVILA
Obra completa

Volum 1
Cicle de la terra natal I

Cossetània
EDICIONS

Editat amb la col·laboració de:

Institut d'Estudis Catalans
Institució
de les Lletres Catalanes

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA

Ajuntament de
TARRAGONA

Primera edició: desembre del 2006

© del text: Artur Bladé i Font
© de la presentació: Xavier Garcia i Pujades
© d'aquesta edició: Cossetània Edicions

Edita: Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Il·lustració de la coberta: Frederic Mauri
(oli sobre tela, 61 × 50 cm)

Disseny gràfic: Imatge-9, SL

Correcció i composició: Núria Grau

Impressió: Romanyà-Valls, SA

ISBN: 84-9791-242-X

Dipòsit legal: B-54.491-2006

APUNT BIOGRÀFIC

Artur Bladé i Desumvila (Benissanet 1907 – Barcelona 1995) va conrear la narrativa i l'assaig i va fer incursions en la poesia i el periodisme. Personalitat autodidacta de les nostres lletres, republicà i catalanista, es va exiliar al final de la guerra civil a França (1939-1942) i a Mèxic (1942-1961), on va elaborar literàriament els records de la guerra i de l'exili, les converses mantingudes amb Pompeu Fabra, Antoni Rovira i Virgili i Francesc Pujols, així com la vida al seu poble i la comarca natal, la Ribera d'Ebre; tot això va formar un tríptic literari, històric i sentimental d'una quinzena de llibres que ja són tota una referència en el memorialisme català del segle xx, al costat de les grans obres de Pla, Gaziol o Sagarra. Al seu retorn a Catalunya, el 1961, va col·laborar activament en el redreçament cultural i lingüístic del país. Va publicar diversos volums d'història, va escriure àmpliament en la premsa catalana (*Avui*, *Tele-Estel*, *Serra d'Or...*) i va iniciar una llarga sèrie de dietaris, anomenats *Viure a Tarragona*, que abasta la crònica dels deu últims anys del franquisme i els primers de la transició. Excepte els llibres publicats a Mèxic, el 1944 i el 1953, la resta de la seva obra (una trentena de llibres) ha estat publicada a Barcelona, a través de l'editorial Selecta (1958) i, sobretot, per Pòrtic, Dalmau Editors, Curial Edicions i Columna Tresmall, en les dècades de 1960 i 1970; per la qual cosa, la major part es troba exhaurida i dispersa.

Les seves obres foren premiades en els Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a l'exili durant una colla d'anys. Entre altres, ha rebut

els reconeixements següents: Concepció Rabell, a l'Havana i a Mendoza; Premi de Cultura Catalana, a París; Premi del Centenari del Mestre Fabra, a Zuric; Premi Copa Artística, a Buenos Aires; Premi Rovira i Virgili d'Òmnium Cultural, i Premi Joventut, de reportatges, a Tortosa. D'altra banda, Artur Bladé fou president d'honor del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre (CERE) des de la seva fundació (1982) fins al dia del seu decés, membre del Patronat de l'Institut d'Estudis Tarraconenses i soci d'honor d'Òmnium Cultural de Tarragona, així com fill il·lustre d'aquesta ciutat. La Generalitat de Catalunya li atorgà la Creu de Sant Jordi per recompensar-li la seva obra literària i patriòtica. A més a més, el CERE creà el premi d'assaig biennal que porta el seu nom, la vila de Flix donà el nom d'Artur Bladé i Desumvila a la biblioteca municipal, Móra d'Ebre ha donat el seu nom a un carrer de la vila i Benissanet a un centre cultural, seu de l'Associació Cultural Artur Bladé i Desumvila, que es creà el 2003 al poble natal de l'escriptor i que cada any celebra una jornada cultural amb el seu nom. Altres entitats riberenques, com són el CERE i La Riuada, també li han dedicat diversos actes d'homenatge i publicacions. L'any 2007 es commemora el centenari del naixement d'Artur Bladé i Desumvila i, entre altres actes, es realitza una exposició itinerant i diverses publicacions monogràfiques dedicades a l'escriptor.

INTRODUCCIÓ

Aquest primer volum de l'*Obra completa* d'Artur Bladé i Desumvila (*Cicle de la terra natal I*) acull dos dels llibres més singulars sobre allò que el mateix autor anomenava *la terra natal*, és a dir, el poble on va néixer, Benissanet, i la comarca de la qual forma part, la Ribera d'Ebre, una terra —aquest tram d'Ebre català— que va trobar en Bladé un magistral descriptor d'ambients, situacions, personatges i paisatges.

Els dos llibres als quals ens referim són *Benissanet*, publicat per Edicions Catalònia, a Ciutat de Mèxic, el 1953, i *Gent de la Ribera d'Ebre. Artesans, pagesos, rodaires...*, publicat per Editorial Pòrtic, a Barcelona, el 1971, que van ser escrits durant el llarg exili mexicà de Bladé, de 1942 a 1961, en un temps marcat, justament, per l'enyorament de la terra natal.

La primera obra que aquí es recull, *Benissanet*, va obtenir el Premi de Cultura Catalana de París en els Jocs Florals de 1950 i va ser editada el 1953 a Mèxic per Avel·lí Artís i Balaguer (pare del conegut novel·lista i dibuixant Tísner); va ser el segon llibre que publicava Bladé (després de *Geografia espiritual de Catalunya*, sobre les teories del filòsof Francesc Pujols, que va veure la llum també a Mèxic, el 1944, a la Biblioteca Catalana que editava Bartomeu Costa-Amic, un altre català exiliat). Aquell inicial *Benissanet* va ser un llibre que va circular per Catalunya en ambients molts restringits, els quals de seguida descobriren el gran escriptor que hi havia darrere aquelles pàgines que evocaven, en la llunyania, l'existència d'un poble remot vora l'Ebre.

Tant a l'interior com a l'exili, en el curs d'aquella resistència cultural i patriòtica dels anys cinquanta i seixanta del segle **xx**, aquest llibre va rebre l'elogi entusiasta de personalitats normalment tan ponderades com Carles Riba, Joan Coromines, Sebastià Juan Arbó (el seu paisà del Delta), Rafael Tasis, Joan Perucho, Joan Triadú i Albert Manent.

El cas és, però, que calgué arribar fins el 1970 perquè l'Editorial Pòrtic —creada i dirigida des de feia sis anys per l'empresari i home d'Esquerra Republicana de Catalunya, Josep Fornas— reedités aquest volum, pràcticament desconegut a Catalunya, sota el nou títol d'*Els treballs i els dies d'un poble de l'Ebre català*, que Bladé, retornat al país des de 1961, va poder refer i ampliar per a la versió que donà per bona el 1970, que és la que ara es torna a publicar dintre el conjunt de la seva vasta obra.

Aquest *Benissanet* és plenament local, en el sentit que posa de manifest la història —i sobretot la intrahistòria— d'un poble, el seu, que ningú no hauria dit abans que en pogué tenir tanta. Aquesta obra, escrita al bell mig del seu exili, és producte indefectible de l'enyor de la terra natal «circumstancialment perduda» —com sempre afegia Bladé—, però no s'ha d'associar de cap manera a les sovint abstruses, retòriques i excessivament autocentrades monografies locals, sinó que és un cant narratiu, autobiogràfic i coral, que eleva a la categoria de mite —amb un lirisme irònic d'emoció continguda— el sentir col·lectiu d'una petita comunitat rural, personalitzada sovint en arquetips humans d'una increïble autenticitat teatral.

La segona obra d'aquest volum, en canvi, té una dimensió de retaule geogràfic i humà de diverses comunitats marcades pel riu. A *Gent de la Ribera d'Ebre*, l'autor evoca, a manera de crònica multilocal, entre la memòria històrica i la pròpia, la geografia física i humana del país natal. És un llibre, per tant, que entra de ple en el gènere del millor memorialisme literari, aquell que, transcendent l'anècdota local, sublima tot allò viscut en una peça creadora de gran estil, en la qual la senzillesa del que és narrat adquireix un to tan pròxim que el fa plenament humà i, per tant, universal. És el retrat fidedigne d'una comunitat que feineja, més a prop o no tant del gran riu, durant el primer terç del segle **xx**, i dintre de la qual Bladé es va sentir plenament integrat.

Ara, en ocasió del centenari del seu naixement a Benissanet, que s'acompleix el 2 de març de 2007, és un gran goig poder col·laborar en la vella idea de reunir, aproximadament en onze volums, l'*Obra completa* d'Artur Bladé, al costat d'una comissió encapçalada per l'Associació Cultural Artur Bladé i Desumvila, de Benissanet, i el fill de l'escriptor, Artur Bladé i Font, amb el suport decidit del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, els Serveis Territorials de Cultura a les Terres de l'Ebre, la Institució de les Lletres Catalanes, la Diputació de Tarragona, l'Ajuntament de Tarragona, el Consell Comarcal de la Ribera d'Ebre, l'Ajuntament de Benissanet, l'Institut Ramon Muntaner (amb seu a Móra la Nova) i el Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre (amb seu a Flix).

Es preveu que aquesta publicació —que ha estat confiada al prestigiós centre editor Cossetània Edicions, de Valls— estigui formada per un total d'onze volums, agrupats per temàtiques de la manera següent: *Cicle de la terra natal* (dos volums), *Cicle de l'exili* (dos volums), *Cicle de les biografies* (tres volums), *Cicle de la història* (un volum), *Cicle dels dietaris* (dos volums) i *Cicle periodístic* (un volum).

La il·lustració de les cobertes és obra del pintor Frederic Mauri (Tortosa, 1940), al qual agraïm la seva valuosa col·laboració en el conjunt dels volums de l'*Obra completa*.

La voluntat de la comissió citada és commemorar el Centenari d'Artur Bladé i Desumvila com l'escriptor es mereix, fer que sigui conegut i reconegut pels seus paisans de l'Ebre, per la resta de Catalunya —i, si pot ser, per tota la comunitat de parla catalana— i, en definitiva, rescatar de l'oblit, en què ha caigut per circumstàncies diverses, aquest excepcional cronista de realitats de l'Ebre i obstinat memorialista de l'exili, que a hores d'ara —i aquesta *Obra completa* ho demostrarà— ja és un clàssic del segle XX, ben bé a l'altura dels tres o quatre grans noms que la crítica canònica ha donat com a intocables i pràcticament únics.

Xavier Garcia

Benissanet

*Els treballs i els dies
d'un poble de l'Ebre català*

Aquesta obra va obtenir
el Premi de Cultura Catalana
de París, als Jocs Florals de 1950.

A Cinta (la Cinteta Font,
de Benissanet), esposa meva i coautora.

A Artur, el nostre fill,
perquè tingui una idea del poble on va
néixer i d'on la guerra el va fer marxar
quan només tenia sis anys.

—*Vous ne reconnaîtrez plus votre pays...*
—*Ils ne pourront tout de même pas changer
la couleur du ciel et l'odeur de la terre...*

Henri Troyat
(*Tant que la terre durera*)

*Ai del qui se'n va i no tornarà,
mes també ai del qui perd l'amor...*

Joan Maragall

NOTA PRELIMINAR (a la primera edició)

Pels sentiments que l'han fet néixer, per la seva intenció i per la matusseria —una mica voluptuosa tanmateix— de la mà d'obra, aquest llibre podria ser comparat a una mena d'exvot d'aquells que la bona fe popular porta a santuaris per deixar testimoni d'un miracle generalment obscur.

En el cas que ens ocupa, el miracle es va produir en els temps evocats en aquestes pàgines. Jo aleshores era jove, i la joventut, quan ja ha fugit, sempre sembla una època passadorament mitològica.

Quant al santuari, Benissanet, en aquells temps no figurava ni tan sols al mapa. Però això potser encara té més mèrit.

Llibre, aquest, d'imatges inactuals —tan inactuals que gairebé es podria creure que no van ser més que un somni—, guarda, malgrat tot, el record d'un temps que, comparat al d'ara, hem de considerar forçosament paradisiac; potser, en bona part, pel fet que tots els paradisos són sempre, i gairebé per definició, perduts.

És de creure, d'altra banda, que Benissanet no devia ser en la realitat quotidiana ni tan suggestiu ni tan afinat com ací es presenta. Cal imaginar un terme mitjà i recordar aquella dita nostra aplicable a qualsevol apologia: «De diners i de bondat, la meitat de la meitat.» La llàstima és que, actualment, ni aquesta segona meitat deu quedar. Tot s'ho va endur la maltempsada.

Després el món s'ha fet tan estrany que potser no tenim altre remei que treballar i esperar: «la tasca i l'esperança», que deia Mestre Fabra. És

una magnífica divisa, sobretot si mirem les coses des d'una mica lluny i no pas pel que ens puguin afectar d'una manera personal, car si bé, individualment, ja gairebé podríem dir que si això d'ara segueix una quinzena d'anys, per a nosaltres, els desterrats, tot quedarà liquidat, qui s'atreveria a pensar el mateix quant a Catalunya? Perquè el cert és que les nostres recances no l'inquieten gens. Immoridora com és, conserva la geografia, la terra creadora de tot, la terra que no podran abolir ni tan sols sembrar de sal. Resta també la llengua, l'ànima que ens aguanta, perquè la llengua no és sols una manera de parlar, sinó una manera de ser. Resta encara la voluntat dels catalans. De la dels qui viuen i sofreixen a Catalunya, ningú no n'ha dubtat mai. Pel que fa als desterrats, ja ha estat dit que llur patriotisme sembla augmentar en proporció a l'allunyament en què es troben de la terra natal. I és que, de segur, lluny de la pàtria sentim, més que no pas quan hi vivíem, la seva unitat essencial, foses en una totes les valors, totes les primaveres. De tal manera, que si bé els catalans podem viure expatriats, com és demostrat, no arribem a sentir-nos mai despatriats.

Saber esperar, d'altra banda, és gairebé un imperatiu sobretot si pensem que no és aquesta la primera vegada que Catalunya ha passat per una posta en la seva vida nacional. Però tothom coneix la llei del fenomen. Després del 1714, més que una posta semblava una nit definitiva, eterna, i en va sortir el dia de la Renaixença. Aquest cop ningú no pot saber encara què veurem a la sortida del sol, però la nit no durarà tant. I al final «tot serà redimit», com diu Carles Riba.

Amb aquesta esperança s'hi lliga, naturalment, l'inevitable, l'honorable enyor. És un tema del qual es parla sovint en les converses i en les cartes; se'n parla, fins i tot, massa, segons el parer dels bons amics de l'interior, alguns dels quals arriben a trobar exagerades certes manifestacions líriques o simplement epistolars de l'enyor. Diu un, textualment: «Si estiguéssiu ací veuríeu que moltes coses no mereixen pas glatir-les tant.» D'acord; encara que la veritat és que ni una sola de les coses enyorades no té cap relació amb la situació imperant actualment a casa nostra. S'enyora un temps espiritual, si es pot dir així, i tot allò que no ha pogut canviar, malgrat tot: el color del cel i l'olor de la terra, un perfil de muntanya, un camí content, la ratlla d'un riu, un recó florit, l'ombra

d'un pi davant la mar, el gust d'un fruit, una mirada amiga... I aquest enyor, en suma, no és pas una manera de defugir la realitat de la vida, sinó, al contrari, un motiu de viure, el caliu del cor i, com deia el plorat Rovira i Virgili, «el desig de tornar a trepitjar el sòl natal». D'aquests sentiments barrejats, de vegades, com en aquest cas, pot sortir-ne un llibre, un llibre que, bo o dolent, ha comportat una tasca.

He de confessar, però, que jo sol potser no l'hauria enllestit mai. El concurs moral i documental, si es pot dir així, de la meva esposa, ha estat decisiu. Certs detalls concrets, moltes observacions, i, sobretot, la major part de les flors i violes que floreixen en aquestes pàgines, li pertanyen. És ella igualment qui va tenir la gràcia de saber reconstruir de memòria —i quan jo no podia sortir-me'n— el pla de Benissanet.

En certa manera, he tingut també la col·laboració de tots els benissanetans exiliats a Mèxic (Torà, Pujol, Grau, Roca i Montagut, pare i fill), amb els quals he pogut parlar sovint i recordar coses del nostre poble. Finalment, dono les gràcies a l'amic Terré, de Móra, que m'ha facilitat diverses notes típiques (caça, pesca, llaguts, etc.), certament valuoses.

Com es pot veure, tot és ací afectiu, gairebé casolà i, fins i tot, una mica trist, en el fons.

A.B.D.

PRÒLEG DE L'EDITOR

(a la segona edició)

Aquest llibre fou publicat a Mèxic, l'any 1953, amb el títol de *Benissanet*. Portava el número 18 —que fou el darrer— de la prestigiosa Col·lecció Catalònia, fundada i dirigida pel benemèrit patrici, impresor, publicista i comediògraf Avel·lí Artís.

A Catalunya, d'aquest llibre, van arribar-ne comptats exemplars, per la qual cosa cal considerar-lo, pràcticament, un inèdit. I per això el reeditem.

Per raons diverses ha estat suprimida la «Nota preliminar» de la primera edició, de la qual s'han esmenat algunes errades, principalment toponímiques, les quals li foren assenyalades a l'autor per l'eminent filòleg Joan Coromines (que aleshores professava lingüística romànica a Xicago) en una carta, molt d'agrair, de la qual són els paràgrafs que segueixen:

Xicago, 11 de febrer de 1954

Distingit i benvolgut compatrici: Temps ha que volia escriure-li per felicitar-lo pel seu bellíssim llibre *Benissanet* que em va enviar amablement el senyor Artís. Volia parlar-li'n amb el deteniment que el seu llibre es mereix, però estava i estic aclaparat de feina, les setmanes passen i el lleure no ve. Abans de deixar-ho en els llimbs dels propòsits que no es compleixen em limitaré a transcriure-li breument les notes marginals que hi vaig escriure llegint-lo —per si alguna cosa li pogués ésser útil en una segona edició, tan merescuda, i més que res per provar-li l'interès amb què el vaig llegir— i dir-li un poc secament que la seva obreta és una delícia d'estil i una mina de coneixements folklòrics i autèntic

llenguatge local que ens ha dut a la meva dona i a mi l'agre de la terra en aquest hivern de Xicago, que és un doble exili per ésser-ho també de tot contacte amb la naturalesa... Li hauria agradat molt de llegir-lo al meu pare, amb qui trespava, ara fa trenta anys, per la seva comarca mentre ell es documentava per al seu *Silèn* on trobarà, si no l'ha llegit, diversos capítols amarats del sentit del paisatge de l'Ebre català. [Seguien les notes que han estat tingudes en compte.]

Entre les crítiques i els comentaris suscitats per la primera edició d'aquest llibre ens sembla oportú de transcriure també alguns fragments d'un article de Rafael Tasis publicat a la revista *Pont Blau* (núm. 37) de la capital mexicana.

Benissanet és —prou que ens ho confessa l'autor— un fruit de l'enyor... En el llibre d'Artur Bladé hi ha el seu poble nadiu, amb els treballs i els dies —per dir-ho amb el vell títol afortunat d'Hesíode— i amb les riqueses i les angúnies... És també un tractat dels costums seculars d'aquella pagesia, de les seves festes, dels seus esbarjos, dels seus vestits i de les seves cançons...

L'article del plorat amic acaba així:

L'amor d'Artur Bladé al seu poble i als seus convilatans ha dictat aquest llibre; l'enyor li ha donat el seu tremolor líric que fa d'aquest complet tractat de geografia humana una de les obres literàries més emotives que ha dictat la terra catalana a un dels seus fills.

Remarquem en fi que la lectura d'aquesta obra, deu anys després de la seva primera aparició, va desvetllar l'interès de l'il·lustre escriptor —fill també de les terres de l'Ebre— Sebastià J. Arbó, el qual escrivia, entre altres coses, en un article publicat a *La Vanguardia* (26-VI-63) això que traduïm:

A. Bladé ens parla, sobretot, de la terra, i ens parla dels pagesos; és el seu gran amor, i ho fa en tant que poeta i camperol; té un deix del vell Hesíode d'*Els treballs i els dies*; i tendreses del Virgili de *Les bucòliques*. Els uns i les altres van néixer de la mateixa preocupació per la terra, del mateix amor per la terra, i per aquesta, a través del temps, trobem repetits els accents... Bladé ha escrit una evocació del seu poble des de la distància dels anys i en la llarga absència de la seva terra, que és una doble distància. Entre el munt de llibres grisos, mancats d'amenitat,

que ens cauen constantment de les mans, aquest llibre ha arribat com una veu fresca, amb un to clar i matinal; ha arribat amb olor de terra, amb olor de solc obert, i de fruits que maduren a la golfà; ha arribat per a nosaltres amb una remor de veus fraternals, de cançons oblidades, d'habituds perdudes per sempre... i com un missatge d'amor i de pau.

Per la nostra part hem d'assenyalar que el text d'aquesta segona edició només difereix de la primera (ultra la supressió de la «Nota preliminar») pel fet d'haver estat ampliada la notícia històrica del capítol II.

Afegim encara —bé que potser no caldria— que les descripcions d'algunes tasques agrícoles —amb les imatges que s'hi refereixen—, de certs costums i aspectes típics, etc., corresponien, quan aquesta obra fou escrita, a vivències de l'autor; i d'ací que figurin narrades en temps present. Però ningú no s'hi enganyarà. El temps no passa debades i ja tot —o gairebé tot— pertany a la història. Diguem, per no exagerar, a la petita història.

Josep Fornas

I

Benissanet. Geogr. Vila de la província i a 55 quilòmetres de Tarragona, comarca i partit judicial de Gandesa, bisbat de Tortosa, i a la vora dreta de l'Ebre. És lloc planer i agradable per les seves arbredes i el bon clima: 1.926 habitants. Està bastida damunt d'una alqueria musulmana i aquesta en unes ruïnes romanes de les quals encara queden vestigis. Té bons carrers i places i dos nuclis de població a cosa de cent metres: el raval del Calvari i el dels Canterers. L'estació ferroviària més propera (a 5 quilòmetres) és la de Móra la Nova.

Aquesta població viu de l'agricultura i de la ramaderia. L'església parroquial és una bona construcció dedicada a Sant Joan Baptista. El rector pren el títol de prior, perquè la prebenda era del Patronat de l'Orde de Sant Joan. En el terme hi ha tres ermites: la del Calvari, la de la Verge del Carme i la de Santa Bàrbara.¹ Una d'aquestes és coneguda per la Capella del Pilar. (Nota del *Diccionari Salvat Català*.)

És molt possible que la nota anterior tanqui o resumeixi tot el que ha estat publicat fins ara, en la nostra llengua —i en totes les altres—, sobre la vila de Benissanet. No és gaire, certament.

¹ D'aquestes tres ermites, només en queda una: la del Calvari, anomenada també del Pilar. És un exemple d'arquitectura forta i simple, possiblement del segle xvii. Té la nau força gran, amb contraforts exteriors i un absis ben acabat. És de pedra. Interiorment, el més remarcable d'aquesta capella és un quadre a l'oli, un tríptic, que representa santa Bàrbara, sant Isidre i sant Antoni.

Es poden trobar, és clar, algunes referències benissanetanes en les obres dels nostres historiadors, però resten submergides en la madeixa dels fets generals i no encerten a donar la visió sistemàtica —per dir-ho d'alguna manera— de la nota transcrita. Aquesta nota té, encara, entre altres mèrits, el de ser una petita monografia susceptible d'ampliació, sobretot des del punt de vista històric.

Benissanet, pel fet d'haver estat durant anys i anys un poble feliç, no pot tenir molta història, almenys en el sentit que hom dóna correntment a aquesta paraula, evocadora de guerres, combats, desfets i altres desgràcies, de les quals, paradoxalment, tots els pobles es lloen. Però potser per això mateix seria interessant d'escriure la història d'una vila que no en té. M'imagino l'agradable sorpresa que tindria en trobar, per exemple, que aquestes ruïnes romanes «de les quals encara queden vestigis», foren, fa vint segles, les parets d'un temple consagrat a una deessa o una factoria comercial citada ja per Estrabó. En qüestions històriques tot és possible, encara que val més no fer-se gaires il·lusions. Malauradament, ací a Mèxic no hi ha llibres relatius a la qüestió ni possibilitat de documentar-se. Manca també l'ambient i el temps, condicions importants en aquesta mena d'empreses. En canvi, a Catalunya la cosa seria més planera, tant pel que fa als llibres com per les circumstàncies ambientals.

Treballant en el mateix terreny, seria bo consultar també algun tractat de geologia per tal de tenir una idea sobre la formació del sòl i el subsòl benissanetans. Parlar d'eres i períodes, de la primària i del carbonífer, de la terciària i del miocè, no sols confereix una certa autoritat, sinó que embolcalla el tema d'una boira fantàstica i li dóna el prestigi de les grans vellúries. Aleshores podem veure ben clar que els homes som molt poca cosa i que la nostra vida no és més que una bufada, una glopada de fum. Tot plegat, d'altra banda, predisposa a la modèstia, virtut que no abunda gaire.

Retornant a Benissanet, es podria donar per segur que el lloc que avui ocupen les seves cinc-centes cases, més aviat humils, va ser, en alguna època remotíssima, cobert per les aigües de l'Ebre. Aquesta idea és plausible si es té en compte que el subsòl benissanetà és de pedruscall

barrejat amb arena i palets del riu. Tots els meus convilatans que han fet pous o que n'han vist fer saben que el que dic és veritat.

Aquesta mateixa sedimentació es pot veure també en els estimballs que es troben a un quilòmetre de Benissanet, pel vell camí del riu, anant al poble de Miravet. En aquest lloc, anomenat *les Roques*, hi ha una mena de marge natural, o timba, que presenta diverses capes de fang sec en el qual no manquen les típiques pedres llises i arrodonides per l'acció de l'aigua i el rodament. Prop d'aquest indret hi ha una cavorca —la gent en diu *la cova de la Mariquita*— profunda i molt irregular, amb placetes i viaranys interiors, evidentment d'origen fluvial.

Actualment l'Ebre passa, en temps normals, a cosa de cinc-cents metres de la vila de Benissanet, però m'han dit que fa un parell de segles les aigües del riu corrien molt a prop de les cases, i que en algunes d'aquestes cases encara es poden veure les anelles de ferro que servien per a lligar les barques i els llaguts quan el riu baixava gros. Val a dir que ara, durant les riuades fortes, l'aigua puja no sols a tocar les cases, sinó a passejar pels carrers.

En la llenca de terra deixada pel riu entre el seu llit actual i el poble, s'han format les *sénies*² (les *sénies* de l'horta, perquè les del secà són molt més antigues), incomparable font de riquesa agrícola.

Recordant ara el que ha estat dit de l'Egipte: do del Nil, es podria dir també que Benissanet és un do de l'Ebre.

Segons els entesos, la tradició agrícola de les contrades de la ribera de l'Ebre remunta als primers pobladors d'aquestes terres —capsians i camites—, tribus d'origen africà que desenvoluparen la cultura dita *almeriana* i les quals, amb el temps, formaren els grups ibèrics que van donar el nom a tota la Península. Aquestes gents es dedicaven a l'agricultura i a la ramaderia i ja tenien les primeres qualitats de la cultura de Catalunya i del seu poble, és a dir, «la tenacitat en la preservació dels grups comarcals, l'adhesió a la terra i la facilitat de barreja i d'absorció

² L'autor creia, i així ho manifestava, que el mot *sénia* era una alteració de *sínia*, però el Dr. Joan Coromines va fer-li saber que era justament al revés; i que *sínia* venia de l'àrab *sêniya*.

dels elements immigrants, l'aprofitament per al treball de tots els racons, àdhuc els més inhospitalaris del terreny català, i el sentit de l'art, que es manifesta de diferents maneres i aplicat a diverses finalitats. En la població d'origen capsità, el sentit artístic es revela en el gust per la ceràmica decorada, com al paleolític es manifesta en l'art rupestre».³

Tots aquests elements de cultura de l'edat del bronze han persistit en la major part dels pobles de la ribera de l'Ebre.

Més tard, en la primera edat del ferro, aquestes contrades reben la visita dels grups cèltics anomenats *de les urnes*, gent pacífica, treballadora i de molt sentit artístic. La seva influència porta possiblement un nou tipus de conreu més avançat, «consistent en explotacions més extensives al voltant d'una masia o d'un petit nucli de població».

En el segle iv abans de Crist, els pobladors de les comarques de la Ribera són els *ilergavons*, grup afí dels ilergetes de la plana de Lleida.

En aquesta època, els grecs mercadejaven també per les vores de l'Ebre. I quan els romans arriben a Catalunya, l'Ebre català ja era un rusc de mercats agrícoles.

Possiblement els vestigis de les ruïnes romanes existents a Benissanet van ser una factoria, un molí potser, entorn del qual va constituir-se el primer nucli d'on havia de sortir el poble actual.

Els romans van introduir a Catalunya la vinya i l'olivera. Pel terme de Benissanet es veuen rabasses d'oliver d'una edat incalculable. Si no són de l'època romana, no deu mancar-hi gaire. D'altra banda, si donem

³ Pere Bosch i Gimpera: «Els factors ètnics en la formació de Catalunya», *Revista de Catalunya*, núm. 99, 100 i 101, Mèxic. Les dades, entre cometes, que segueixen són d'aquest treball i d'un altre del mateix autor titulat «Les peuples du monde hispanique», *Revue de l'IFAL*, núm. 5 i 6, Mèxic.

Potser vindria a tomb recordar que el doctor Bosch i Gimpera va realitzar, fa una vintena d'anys, algunes excavacions prop de Benissanet, a l'altra banda del riu, en els flancs d'un turó al cim del qual hi ha un pany de muralla, restes possiblement d'una torre de guaita dels moros: la gent en diu *castellet de Banyoles*. Com que aquest turó correspon al terme de Tivissa, hom es pot demanar si no és ací on el doctor Bosch i Gimpera va trobar les mostres de cultura ibèrica («joies d'or i vaixel·la de plata hel·lenista o imitada de Tivissa») de les quals parla en el primer dels treballs que acabo d'esmentar.

per cert l'origen romà de Benissanet, no deixa de ser curiós que la gent d'algun poble dels voltants (diguem-ho concretament: la gent de Móra d'Ebre), de Benissanet en diu *Roma*. Aquesta denominació humorística, en lloc de mortificar els benissanetans potser els hauria d'enorgullir, ja que està d'acord amb la realitat històrica i, fins a un cert punt, amb la realitat humana.

A Benissanet abunden les cares que podríem qualificar d'*imperial*s, cares de pagesos d'aquells que, com ha dit un crític tarragoní —Josep Ixart—, «en llaurar la terra, troben, de vegades, medalles en les quals poden veure llur propi retrat».⁴ De manera que Benissanet, gràcies al seu origen i al rebateig del qual parlem, es pot considerar una petita ciutat eterna, si no pontificia.

Sembla que la dominació visigòtica va passar, per aquestes terres de l'Ebre català, sense pena ni glòria. Els grups ètnics antics continuen persistint. En canvi, amb la dominació musulmana tot es transforma i es perfecciona, especialment el sistema de recs i conreus agrícoles.

Els moros basteixen pertot llurs típiques cases de camp, les alqueries, i a una de les quals li diran *Beni-Sanet*.

Beni, com sap tothom, és un nom semític que significa «fills o habitants de...». *Sanet* devia ser el nom d'algun personatge de l'època i, amb tota seguretat, el fundador de l'alqueria benissanetana.

En el segell actual de l'Ajuntament de Benissanet hi ha (si no l'han tret), la figura d'un noi portant una rama de *sanet*, o de senet, com cal dir correctament (de l'àrab *sená*). Tothom ha sentit parlar de les fulles de senet i de l'ús que se'n fa. És de creure, però, que aquesta planta no té res a veure amb el nom original del poble, i més aviat cal suposar que la figura del segell en qüestió va ser imaginada, per raons d'analogia auditivovisual, molt posteriorment.

Els moros van dominar tota la ribera catalana de l'Ebre al llarg de 428 anys, o sigui des del 713 fins al 1141, any, aquest darrer, en què els en va treure el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV.

⁴ Val a dir que d'aquestes fesomies, a Móra també n'hi ha. L'amic Antoni Terré, per exemple, té el rostre força proconsular.

De la influència musulmana a Benissanet en queden molts rastres. Per exemple, els pous, les velles sènies regalimants —amb brocals de pedra i engranatge de fusta, rudimentari però enginyós— o aquests estris anomenats *cadufos* (nom àrab autèntic) que continuen fabricant els canterers de Benissanet i corresponen a l'art i a les regles de la civilització musulmana.

A una trentena de quilòmetres de Benissanet, seguint el curs del riu, camí de Tortosa, es troba el famós assut (de l'àrab *açud*), una de les obres més importants llegades pels moros als nostres pagesos. És un barratge de més d'uns cinc metres d'alçària i d'uns dos-cents d'ample, del qual depenen encara, en bona part, els canals que reguen l'horta tortosina. Les comportes que en una banda hi ha per tal de posar a nivell d'aigua els llaguts que naveguen per l'Ebre funcionen avui com funcionaven mil anys enrere.

A Benissanet, com en tots els pobles de la Ribera, abunden els tipus que recorden el tuareg premut, cavaller i agrícola.

Es veuen uns homes alts, escardalencs, sense panxa, de cap allargassat, cara bruna i ulls brillants. Hi ha dones esveltes i flexibles (*fembrils*, com diuen allí amb paraula gràfica, referint-se a les falses primes), de pell vellutada, de llavis molsuts, de cintura fina, ben fetes d'anques i altes de pit.⁵ (Encara que aquests models podrien ser també ibèrics. L'arrel és la mateixa.)

En el segle IX, Benissanet va formar part de l'Estat independent que els Beni-Casi de Saragossa van constituir per tota la conca de l'Ebre.

⁵ És cert que també hi ha tipus molt diferents a causa de totes les barreges produïdes al llarg dels segles. Per allí han passat moltes races. La primitiva soca ibèrica ha conegut tots els empelts imaginables: romans, cartaginesos, gots, àrabs, jueus... Però, encara que diverses, les cares de la gent són expressives i ben acabades. Anant pel món es veuen rostres estranys, com si no fossin enllestits del tot. Per aquelles comarques de l'Ebre no tothom és bonic, és clar, però les carures són definitives. La prova és que, segons m'han dit, quan algun català retorna a Catalunya després d'haver passat uns anys a l'estranger es queda parat perquè troba que, a la nostra terra, la gent està bé de cara.

I en el temps dels Taifes cal incloure'l dins del regne dels Beni-Hud, dinastia així mateix saragossana, i el qual agafava les primitives comarques dels ilergetes i dels ilergavons (Lleida i Tortosa).⁶

L'Ebre català fou durant molt de temps una frontera natural entre els països reconquerits pels comtes de Barcelona i les terres encara ocupades pels moros a l'altra banda del riu. En arribar-hi, els senyors catalans aixequen castells roquers pertot on poden.

Una part dels castells de Móra i Miravet són d'abans de la Reconquesta, sobretot aquest darrer, ple encara de barbicanes, troneres i altres relíquies d'aquells temps. Tots dos s'alcen dalt d'un turó dominant alhora el poble i el riu.

Benissanet es troba indefens i una mica arrupit al mig d'aquests dos pobles castellejants. El fet d'haver-hi un parell de fortaleses en un tros tan curt —dues hores de camí, a peu, d'un castell a l'altre— demostra potser la importància que els avantpassats donaven a la possessió d'aquestes terres. Benissanet, però, estratègicament, no devia tenir gaire valor. Comptava únicament amb una torre rodona de defensa, la torre d'Almucatem. No hi ha muntanyes ni cingles pels seus voltants, i per això mateix, en qüestió de batalles, el seu paper devia ser més aviat fluix, potser fluix del tot. No és que sigui un mal ni un desmèrit; al contrari, perquè Benissanet, des d'un altre punt de vista —des d'un punt de vista civilitzat—, devia estar bé sobretot com a lloc de tranquil·litat i de bons aliments. Potser els soldats dels castells de Móra i Miravet hi anaven, després dels combats, a berenar i a beure vi. El vi benissanetà sempre ha estat confortador.

⁶ Bosch i Gimpera: treballs citats. Tot fa pensar que Benissanet per raó de la seva situació, a la dreta de l'Ebre, fou un dels pobles més arabitzats de la Catalunya estricta. Per això va haver de ressentir-se molt també de l'expulsió dels moriscos, causa, en aquella època (segle XV), de l'empobriment i de la despoblació de les riberes de l'Ebre. (Cf. *Història de Catalunya*, pàg. 236, de F. Soldevila i Bosch i Gimpera. Col·lecció Catalònia, Mèxic.)

Un pic lliure de moros, Benissanet, com gairebé tots els pobles de la contrada, passà a dependre de la preceptoria de Miravet, regida pels cavallers del Temple, feudals benignes.

Situat enmig dels dominis dels templers i dels que foren cedits per Ramon Berenguer IV a la baronia d'Entença (a la qual pertanyien Móra d'Ebre i el seu castell fort), Benissanet va ser, en diverses ocasions, un dels camps de batalla de la petita guerra intercomarcal declarada per un litigi de jurisdicció territorial, entre els cavallers del Blanc Mantell i els d'Entença. Els templers foren secundats per la poderosa família dels Montcada, que tenia casa i propietats al poble i terme d'Ascó.

En el curs de la contesa, que durà, amb intermitències, del 1276 al 1300, els del Temple tenien guarnició a Benissanet. Amb tot, el poble fou saquejat més d'una vegada pels guerrers de la baronia d'Entença.

Els templers van realitzar una obra admirable —de colonització, diríem— en tots els llocs sotmesos a llur autoritat durant el temps (del 1153 al 1308) que van regir la preceptoria de Miravet, amb les comandes d'Horta i d'Ascó, que en depenien.

Quan l'orde del Temple (després d'un procés famosíssim i d'una de les tragèdies més esborronadores de l'edat mitjana) fou suprimit, Benissanet passà a dependre de la castellania d'Amposta, senyorejada per l'orde de Sant Joan de Jerusalem, dit també de l'Hospital i, més tard, de Malta. (D'ací que l'escut heràldic de Benissanet porti una creu de Malta.) La castellania estricta comprenia nou pobles o viles: Gandesa, Batea, la Pobla de Massaluca, Corbera, el Pinell, Miravet, Benissanet, Ginestar i Rasquera.

La guerra de Catalunya contra Joan II, dit *el Sense Fe*, suscitada pel mal comportament d'aquest monarca envers el seu primogènit, el príncep Carles de Viana, tan estimat pels catalans, causà grans destrets als pobles de la castellania. Un fet agreujà la situació: mentre els santjoanistes eren partidaris del rei, el poble va ser fidel a la Generalitat. La guerra durà deu anys (1461-1471) i empobrí el país.

En la guerra dels Segadors (o de Separació de Catalunya), la castellania d'Amposta fou durament castigada. El país restà desolat, tant en l'ordre econòmic com en el demogràfic. Va repetir-se el que ja s'havia escaigut, el 1610, amb l'expulsió dels moriscos, els quals encara predo-

minaven en les terres de l'Ebre i del Segre. I com que tot fa creure que només ells treballaven la terra, llur expulsió (decretada per Felipe III) va ser una veritable catàstrofe. Miravet quedà despoblat. I fou un escrivà de bon llinatge, Gil de Frederic, qui signà el document que autoritzava la repoblació de Miravet.

La família Gil de Frederic, amb casa pairal a Benissanet, haurà estat de segur la més il·lustre d'aquesta vila. Un dels seus descendents, Francesc Gil de Frederic i Sants (nat a Tortosa el 1702), fou un dominicà il·lustradíssim, historiador i membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Enviat en missió al Tonquín, va trobar-hi la mort després d'un cruel martiri. L'any 1906, Pius X el beatificà.⁷

Durant la guerra de Successió (1703-1714), Benissanet va rebre els cops i contracops tant dels partidaris de Felipe V com dels de l'arxiduc Carles d'Àustria. Els santjoanistes de la castellania d'Amposta, com gairebé tots els catalans, defensaren la causa de l'arxiduc. Aquest va comptar també amb el concurs de valents guerrillers de la terra, com el famós Pere Joan Barceló, dit *Carraslet*, fill de Capçanes.

Els santjoanistes usdefruitaren les terres i comandes de la castellania d'Amposta fins que la llei de desamortització del govern Mendizábal (1836) extingí els ordes religiosos. El seu darrer administrador en els pobles de l'Ebre fou el cavaller del mateix orde i prior de Benissanet Tomàs Penna i Domènech, natural de Tivissa, el qual fou perseguit, sota l'acusació de constitucionalista i liberal, pels partidaris de la monarquia absoluta de Ferran VII. Amenaçat de mort i empresonat dos cops, hagué de renunciar al seu priorat. Abans de morir, a Benissanet, va escriure una narració de les seves penes i tribulacions.⁸

En la primera guerra civil del segle XIX, Benissanet va donar combats als dos bàndols en pugna. El més destacat fou, possiblement, l'apotecari, d'origen barceloní, Salvador Desumvila, que arribà a comandant

⁷ Hi ha publicada una biografia del «màrtir del Tonquín» de la qual és autor fra Llorenç G. Sempere.

⁸ Publicada el 1966: *El prior Penna*. Dalmau, Editor. Col·lecció Episodis de la Història, núm. 84.

dels liberals i defensà el castell de Móra d'Ebre assetjat per les forces de Ramon Cabrera.

El pòsit de ressentiments que deixà la guerra dels Set Anys passà de pares a fills. I els contraopinants s'enfrontaren en la guerra del 1872-1875, dita *dels Tres Anys*. Tot amb tot, el nombre de benissanetans que van trobar la mort en les dues conteses podria comptar-se amb els dits d'una mà.

La gran guerra, per a Benissanet, al llarg dels segles, haurà estat la del 1936-1939, en la qual el nombre de víctimes (morts i desapareguts), a la vila mateix o al front, sobrepassà la trentena. Els ferits foren també molts. Línia de combat durant la batalla de l'Ebre (del 25 de juliol al 7 de novembre de 1938), la població va ser durament castigada. Una quarantena de cases, entre les quals, la de l'Ajuntament, foren enderrocades —totalment o parcialment— per les bombes; a les acaballes de la guerra va perdre també, per l'acció de la dinamita, la vella església i el seu campanar.

El fet que la vila fos dominada, alternativament i en dues ocasions, pels uns i pels altres, tingué les conseqüències que hom pot imaginar. Al final, un centenar de benissanetans (famílies senceres de vegades) s'expatriaren. Així, la pèrdua demogràfica va ser considerable: un poble que tenia 1.820 habitants en començar la guerra, només en comptava 1.500 en revenir la pau.

II

Abans de la darrera guerra, la cosa més pintoresca o, almenys, la més visible de Benissanet era el campanar. Pel fet de ser un dels més alts de la rodalia, tenia molt caràcter i feia estampa. Se'l veia de tres o quatre hores lluny i era allò que primer se us presentava davant els ulls quan arribàveu a Benissanet, per qualsevol camí.

Potser algun dia als erudits del futur o, simplement, als encaboriats d'història local, els interessarà saber que la vella església de Benissanet era —tal com diu el *Salvat*— una bona construcció, no pas molt antiga (segle xvii?), però feta a consciència. El frontispici, d'un neoclàssic d'estar per casa, ostentava dins un buc les figures, tallades en pedra, de sant Joan Baptista —patró de la parròquia— i de l'anyell.

L'arc del portal era de mig punt, i a la porta, segurament de melis, es veien alguns claus de cabota d'aquells que sempre impressionen.

Aquesta església primitivament no tenia més que una nau —de volta rodona—, però després, ja en la nostra època, fou engrandida amb una capella que més aviat va desacordar del conjunt harmònic de la construcció.

La situació del temple benissanetà era immillorable, perquè estava en el lloc més alt de la vila i en el punt dolç del barri vell. I feia cop, sobretot, pel campanar, al qual una torreta superior, vuitavada i molt eixerida, acabava de donar esveltesa. Mai més, segurament, no n'hi haurà un altre, a Benissanet, que se li pugui comparar. Per a un benissanetà vell o de mitjana edat ha de ser molt difícil imaginar el seu poble natal